

УДК 342: 321 (477)

В.О. ТАРАН (доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії)

Запорізький національний університет, Запоріжжя

E-mail: apitar@mail.ru

**ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В
КОНТЕКСТІ УКРАЇНО-РОСІЙСЬКИХ ВІДНОСИН**

Стаття присвячена проблемі сучасного процесу державного будівництва в Україні та тієї неоднозначної ролі, яку відіграє у цьому процесі російський ідеологічний фактор як складова україно-російських відносин.

Ключові слова: українська державність, українська національна ідентичність, «спільно російська» ідентичність, ідея «кровного братерства», україно-російські відносини, державна ідеологія, історична пам'ять, націотворення.

Вступ

Питання розробки теорії та практики розвитку будь-якої держави завжди вважається одним із пріоритетних. Не є виключенням у цьому плані й Україна, для якої, як відносно молодій незалежній державі, проблема державотворення набуває надзвичайної актуальності. Серед багатьох різноманітних факторів, що впливають на цей процес, певної уваги заслуговує російський фактор. Інтерес до цього явища, його природи, сутності та місця в ньому «української теми» стабільно спостерігається як серед вітчизняних науковців, так і в політичних колах, що періодично віддзеркалюється в засобах масової інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Досить ретельно зв'язок між процесом українського державотворення і російським фактором досліджували В.Адамський, О.Андрєєва, Т.Андрусяк, І.Белебеа, В.Бурлачук, О.Дергачов, Б.Канцелярук, В.Ковтун, В.Нахматович, О.Салтовський, А.Швирков, Ф.Шульженко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Разом з тим проблема залишається відкритою, оскільки вона характеризує неоднозначне ставлення до українського політичного феномена як в Росії, так і в Україні. Про це свідчать не тільки окремі висловлювання з даного приводу російських і вітчизняних науковців та політичних діячів, але й реальний стан україно-російських відносин, в контексті котрих значною мірою формуються перспективи українського державо- і націотворення.

Новизна

Новизна статті полягає у критичному аналізі ряду нових наукових і публіцистичних друкованих матеріалів, що корелюють з певними офіційними політико-ідеологічними позиціями сучасної Росії щодо України, які зачіпають вузлові проблеми українського державотворення і містять

неоднозначні оцінки історичного минулого, сучасного і майбутнього розвитку України як суверенної, незалежної країни.

Мета статті

– привернути увагу читачів до деяких змістовних складових ідеології сучасної Росії, що відкрито пропагується в Україні;

– критично переосмислити позиції, що стосуються розуміння витоків та перспектив формування української національної ідентичності, української державності;

– знайти конструктивні основи міждержавного діалогу з ключових питань українського державотворення.

Обговорення проблеми

Незважаючи на двадцятирічний період існування України як незалежної, суверенної країни, процес українського державотворення продовжує залишатися у стадії розвитку, відчуваючи на собі різноманітні фактори впливу. Одним із них можна вважати російський фактор, який за роллю у соціально-політичному житті України посідає одне із провідних місць, постійно змушуючи державну владу вносити корекції у зміст внутрішньої і зовнішньої політики країни. Цей фактор не можна розглядати поза контексту україно-російських стосунків. Навіть намагання української сторони наповнити такі стосунки позитивним змістом (не в останню чергу за рахунок певних політичних і економічних поступок) не дали очікуваних результатів, що наводить на серйозні роздуми. Отже сьогодні, як і раніше, ми залишаємося свідками певних протиріч як в політико-економічній, так і в ідеологічній та гуманітарній царинах, які демонструють наявність розбіжностей в системах ціннісних орієнтацій, в історичній пам'яті, в поглядах народів один на одного, побудові моделей політичних взаємовідносин тощо, що лежать в духовно-ментальній основі існування двох суспільств.

Очевидно, що треба виходити з природи політико-економічних систем, які мають суттєві відмінності в Росії і в Україні. Сучасна російська влада з яскраво вираженим авторитарним типом політичного правління чітко демонструє прихильність до традицій, сформованих під час існування імперської Росії, а потім Радянського Союзу, з акцентуванням уваги на особливій ролі російського етносу не тільки всередині країни, збереженні його самобутності (самості), захисту від глобалізаційних і міграційних процесів, а у тому числі від неруських в Росії, із застосуванням політичних, кадрових, культурних, правових тощо механізмів [9], але й за її межами, з претензією на гегемонію у міждержавних стосунках, причому не тільки регіонального рівня.

Природа російського бізнесу та специфіка фінансово-економічної системи сприяють укріпленню єдності держави і влади, зацікавленості останньої у формуванні і послідовній реалізації державної ідеології. Значна роль в цій ідеології, починаючи з часів Катерини II, приділяється українському питанню, ставлення до якого на офіційному рівні і до сьогоднішнього часу чітко обумовлюється державними інтересами Росії по

зміцненню власної національної ідентичності та забезпеченню свого зовнішньополітичного статусу. Саме виходячи з таких завдань в науково-публіцистичних колах переважно висвітлюється інформація про Україну, яка часто подається тенденційно, нівелюючи роль національно-українських чинників у питаннях національно-державного будівництва. При цьому активно залучається і внутрішньоукраїнський суб'єктивний фактор, здатний з тих чи інших причин підтримувати ідеологічні позиції офіційної Росії.

Подібні позиції торкаються перш за все проблеми формування української національної ідентичності, суть якої Росія намагається загострити. При цьому можна стверджувати, що таке загострення значною мірою пов'язано з відставанням України від Росії в науковому й ідеологічному опануванні свого історичного досвіду та нерозробленістю такого власного «національно-культурного канону», який можна було б зіставити з російським. Йдеться про кризу в Україні концепції української національної ідеї та відсутність зрозумілої і послідовної державної ідеології. Натомість Росія максимально посилює свої ідеологічні позиції, послідовно і цілеспрямовано діючи через засоби масової інформації та певну частину української політичної еліти. З цією метою в масову свідомість українців «вбиваються» ідеологічні конструкції, що розмивають українську національну свідомість у напрямі «спільноросійської» (спільнослов'янської) ідентичності.

Як свідчать реалії, певна частина російських політиків і фахівців в галузі українського питання взагалі вважають, що «українство» є явищем штучним, вигаданим, таким, що є невід'ємним від російського етносу. Ідея, що була у свій час обґрунтована М.Пригожиним, сьогодні знайшла палких прихильників. Її активно підтримує російський історик і письменник О.Колпакіді, Він вважає, що українство останні 20 років розвивається завдяки помилковій «концепції М.Грушевського», яка заснована начебто не на історії, не на фактах, а на міфах про існування якогось окремого українського народу зі своєю державністю. «Ніякої української держави не може бути в природі, якщо є Росія, - зазначив російський політичний оглядач М.Леонтьєва на курсах журналістської майстерності у Ялті у березні 2012 р. – Історично, Південно-Східна Україна – це просто Росія... Львів був польським містом... Цілком ймовірно, що інтеграція (України з Росією – В.Т.) буде відбуватися через її (України – В.Т.) розвал» [12]. О.Самоваров «доводить», що українцям просто не пояснили, що вони є руськими, а 70 останніх років доводили, що вони особливий народ [7; 257]. Якщо ж українці і з'явилися, то не становлять єдиного етнічного цілого. Саме це намагається довести С.Кара-Мурза, наводячи і розвиваючи тезу, що «Україна складається із двох частин, культурні традиції і етнічний склад яких суттєво відрізняються» [6; 91]. Що ж стосується сучасних політичних процесів, то українці в цілому не мають жодних власних мотиваційно-вольових перспектив і виступають виключно лише певним знаряддям західних політтехнологів [6; 170-189]. Звідси і перспективи розвитку української ідентичності, які відверто оцінюються як «нісенітниця»,

Перспективи української державності в контексті україно-російських відносин

оскільки «українство» не спроможне до спорудження, а тільки до розвалу [7; 257-258]. Натомість пропонується сценарій деукраїнізації українського явища через призму оновленої політики Росії, яка має стати основою для нового політичного об'єднання, але не в якості космополітичної, інтернаціональної імперії, а як російська національна держава [7; 257-260]. При цьому не пояснюється сутність даного феномена.

На жаль, подібна політико-ідеологічна позиція Росії щодо України знаходить підтримку серед певної частини українських суспільствознавців і політиків, у тому числі представників вищих владно-політичних структур, які виступають за перспективи розвитку російсько-українських відносин, що мають будуватися на основі визнання єдиної русько-української культури, єдиної русько-української історії з провідною роллю руського фактора. Саме ними запекло відстоюється і нав'язується думка про виключну роль Росії в історії України, про їх абсолютно гармонійне співіснування, яке лише і забезпечувало суспільно-політичні і культурні досягнення останньої та умови для всебічної (політичної, військової, релігійної, наукової, культурної тощо) самореалізації українців. За це Україні треба бути безмежно вдячною і будувати своє майбутнє на основі виключно такої вдячності. І навпаки, вся попередня політика (принаймні до 2010 року) розглядається як злочинна політика «офіційного націоналізму», побудованого на спробі написання власної історії за рахунок руйнування ідеї спільності з історією Росії та Радянського Союзу, на спробі перетворення України на «колонію Галичини, де століттями знищувалися прихильники православно-слов'янської єдності», на спробі застосування ідеологічних основ та технологічних принципів нацистсько-геббельсовської пропаганди тощо. Все це, на їх думку, породжує «нерівність громадян за мовними, релігійними та ідеологічними ознаками» [8]. Оскільки в контексті даного підходу не припускається наявності ані власної української історії, ані власне української політики, ані специфічної української ментальності, ані самобутньої української культури і її головної складової – мови, то вихід єдиний – культивування ідеї спільноросійської ідентичності, яка сьогодні реалізується через подальшу русифікацію духовно-культурного простору в Україні.

Небезпечною зброєю у нав'язуванні спільноросійської ідентичності є ті частини російського національно-культурного канону, в яких «доводиться» ця спільність на прикладі історичного минулого. До такого роду конструкцій належить міф про загальну культурну спадщину «трьох братерських народів» і міф про Київську Русь як «колиску» росіян, українців і білорусів, що ще з радянських часів на офіційному рівні практично не підлягає критичній перевірці і просто береться на віру і в Росії, і в Україні. З погляду на це деякі фахівці вважають, що агресивне нав'язування чи пасивне мовчазне прийняття цієї формули може мати катастрофічні наслідки в гуманітарній сфері національної безпеки України, а сама «ідеологія «спільноросійськості» є чи не основною перешкодою для подолання ціннісного розколу в Україні, для подальшої національної консолідації на основі загальноприйнятої для українського населення

формули «Ми – українці» [2; 5].

Як відомо, міф про київську спадщину, яка ніби «пересунулась» з України до Московщини, був створений «прибульцями» з України та Білорусі в XVII-XVIII сторіччях. Так, сучасний американський славіст Е.Кінан зазначає, що суттєвий внесок в суспільну свідомість росіян щодо їх ставлення до історії Київської доби як до частини свого власного минулого зробив «Синопис» І.Гізеля й писання Д.Туптала (св. Дм. Ростовського) та Ф.Прокоповича, чия п'єса «Володимир» була написана для Петра І. Російські історики В.Татищев та М.Карамзін заклали концептуальні підвалини ідеї про єдину Росію, яка вже в IX сторіччі була населена росіянами, під якими розумілися всі східні слов'яни. Звідси зведення всієї східнослов'янської історії до російської, посилка про етнічну і мовну спорідненість трьох слов'янських народів, обґрунтування тези про Київську Русь як історичну колыску цих народів, штучно розділених польсько-литовською експансією [2; 5].

Паралельно виникає й культивується ідея «кровного братерства», яка також активно підтримувалася і насаджувалася офіційною Москвою, починаючи з часів Петра І та Катерини ІІ, які для остаточного руйнування інституцій української гетьманської державності вперше висунули думку про потребу «об'єднання» України з Московщиною в єдину «російську» націю». Результатом могло стати досягнення власних геополітичних цілей і створення могутньої Російської імперії. Імперські ідеологи царської Росії (С.Уваров, М.Магницький, М.Катков, К.Побєдоносцев) у XIX сторіччі започаткували міфологему «старшого брата». Вона цілком і без будь-яких уточнень була взята на озброєння радянською офіційною історичною наукою і отримала сталінську підтримку у 1936 році, напередодні Другої світової війни, через необхідність відродження російського націонал-патріотизму. Теза науково «підкріплювалася» етимологічними засобами. З цією метою і трансформація змісту понять «Русь», «русин», «руський», «Україна», «українець», «український», «Московщина», «москаль», «великороси», «малороси» тощо використовувалася для обґрунтування власне саме зазначеної ідеї. «Наукові обґрунтування» доводили, по-перше, кореневу спільність між словами «російський» і «Русь», що слугувало доказом первородства росіян в історії Київської Русі й їх пріоритетне право на стародавню культурну спадщину. І по-друге, ототожнення «України» з окраїною вже «перетвореної» Московщини на Русь, що «підтверджувало» культурно-історичну і політичну другорядність українського етносу.

Хоча, скажімо Л.Цегельський у своїй роботі «Русь - Україна і Московщина – Росія», написаній ще на початку XX століття, обґрунтовує цілком протилежну думку. Він доводить, що від IX ст. і до Хмельниччини слова «Русь» та «русини» були назвою нашого народу. При цьому паралельно вживалися і слова «Україна» та «українець», які спочатку мали відношення до тієї самої землі, що і «Русь», а точніше до околиці по річках Росі й Росаві. Для позначення ж народу, що жив на північ, використовувалися виключно слова «Московщина» та «москаль». Тільки

Перспективи української державності в контексті україно-російських відносин

після смерті Хмельницького (в XVII ст.), а особливо – після Мазепиного розгрому під Полтавою (у XVIII ст.), стали в нашого народу відмирати назви «Русь» і «русини», а натомість прийматися назви «Україна» і «українець». Особливо цьому сприяв факт входження України в спілку і тісніші взаємини з Москвою. «Тоді, - підкреслює Л.Цегельський, - й починають в нас слова «Русь» і «руський народ», як означення нашого краю і народу, відмирати – насамперед, з тієї причини, щоб відрізнити нас від москалів, які звалися «рускими людьми» [11; 74-75].

В контексті розробки стратегії національного та державного будівництва в Україні, де належне місце посідає процес винаходження формули української ідентичності, питання про історичні корені української держави й історичні традиції українського народу набуває першорядної важливості. У цьому зв'язку різні підходи до розуміння питання про Київську Русь виходять далеко за межі чисто академічної дискусії і набувають принципового ідеологічного значення. Адже від відповіді на запитання, який народ був «державоутворювальним» у цій державі, залежить і подальша система ідеологем, і зміст історичних і футурологічних висновків в їх, перш за все, політико-правовому аспекті. Це означає, що логіка подальших міркувань за російською версією може привести нас до визнання пріоритетного права росіян на успадкування цілісної історичної традиції, пов'язаної із цією державою, з подальшим обґрунтуванням проекту «спільноросійськості», міфологеми «старшого брата», розширеної тези про те, що українці за своєю природою не здатні виступати «державоутворювальною нацією».

Парадокс ситуації полягає в тому, що російське тлумачення історії Київської Русі щиро поділяється деякими представниками наукових і політичних кіл у самій Україні. В результаті історичний відлік власної національної державницької традиції переміщується на більш пізній термін – зокрема період заснування Запорозької Січі. Однак тут також приховуються певні вади для суспільної свідомості, оскільки з козацькою легендою пов'язують стереотип анархізму, а отже й антидержавницькі настрої як природно-ментальну якість українців.

Деякі дослідники історичної спадщини припускають, що традиції української державності зароджувалися ще в період трипільської і арійської культур. Хоча подібний висновок не є єдиним і безальтернативним. Принаймні, як стверджує Ю.Канигін, посилаючись на авторитетні джерела, «одні дослідники вважають, що арії прийшли з Уралу (доказ – Андронівська культура). Інші доводять, що прабатьківщиною аріїв є географічна зона, яка охоплює Прибалтику, сучасну Фінляндію, район навколо Білого моря. Треті відносять предків аріїв до народів, що мешкали на північному заході (нинішні Скандинавія, Гренландія, Східна Аляска)» [5; 48]. О.Блаватська вважає, що аріями були «захисники давньої Трої» [3; 463], а В.Хвойка – жителі Трипілля [10; 12]. Леся Українка, М.Грушевський, а слідом за ними й інші вітчизняні автори називають землі України прабатьківщиною аріїв, ототожнюючи архаїчних аріїв із індоєвропейськими народами. М.Реріх

відстоює погляди про «індійський шлях» аріїв, які нібито прийшли до Європи (до самої Ірландії) з берегів Гангу тощо. У будь-якому разі проблема історичного походження України і українців та точка його відліку залишається відкритою і потребує подальшого ретельного вивчення з урахуванням зацікавленості в цьому саме української науково-суспільної думки.

Натомість, і у російських наукових колах останнім часом також стала потужно опановуватися ідея про арійське походження росіян, про їх антропологічну тотожність з аріями (норманами), про Північ європейського континенту (до якого належать і північні регіони Росії) як колыску арійської раси, яка, між іншим, генетично володіє більш потужним соціально- і культурноенергетичним потенціалом у порівнянні з іншими расами тощо [1]. При цьому погляд російських фахівців у даному питанні часто набуває яскраво вираженого расового підтексту.

На тлі цього в Росії сьогодні відроджуються і набирають сили так звані лівоарійські концепції, створено декілька партій націонал-соціалістичної орієнтації, які дивляться на Україну як на «заблукалу вівцю». Показовим у цьому плані є кредо «Партії арійської єдності», викладене у праці «Русь ведическая в прошлом и будущем: Евангелие от Ариев». Книга написана академіком В.В.Даниловим і дає прекрасну і закінчену модель суспільства майбутнього. Йдеться про створення Слов'янсько-Тюркської арійської імперії з центром у Москві, яка має панувати у всьому слов'янському світі [4; 105-116]. Як можна побачити, деякі тези цієї концепції майже повністю збігаються з позиціями відомих ідеологів, які ще в минулому сторіччі обґрунтовували ідеологію світового панування. Ну, а що стосується України, то її державність і суверенітет абсолютно не вписуються в подібну модель майбутнього політичного утворення.

Так само Україна «розчиняється» і в іншій концепції розвитку сучасної Росії. Одну з них пропонує М.Тоненкова. «На планеті, - пише вона, - є особливі енергетичні зони, в котрих завжди формуються центри відродження духу... На південному заході – це район Запоріжжя з його святим островом Хортиця (місця прабабківщини аріїв), район Дніпропетровську з його священним островом Комсомольським (сучасна назва), район Києва і Білої Церкви та ін. До речі, Київ (священне місце народження Русі Великої), Біла Церква, Запоріжжя і Дніпропетровськ розташовуються на одній широкій і міцній духовній енергоосі і мають відіграти найважливішу роль у духовному відродженні Русі Великої» [9; 85]. Як бачимо, тут взагалі українські території розглядаються як складові Росії, а їх енергетичний потенціал – як будівельний матеріал для відтворення Російської супердержави. Адже, як стверджує авторка, «езотерична роль Росії полягає у спрямуванні світового людства на духовний шлях розвитку через подвижництво Росії як платформи духовного начала. Про цю роль Росії, – а у загальному смислі – Великої Русі, було завжди відомо посвяченим, хто віддавав своє життя на благо духовної еволюції» [9; 90]. Таким чином українцям пропонується дуже почесна історична місія -

Перспективи української державності в контексті україно-російських відносин

«віддати своє життя» на благо відродження оплоту духовної еволюції людства – Великої Росії.

Зазначаючи про існування подібних концепцій, не можна применшувати їх ролі, оскільки вони досить логічно вписуються в ті політичні реалії, що існують у нинішній Росії, визначають характер україно-російських відносин і прямо чи опосередковано впливають на зміст і спрямованість політичної ситуації в Україні.

Висновки

Збереження й удосконалення партнерських, добросусідських взаємозв'язків з Росією не викликає сумніву. Однак такі стосунки необхідно будувати на конструктивній основі, з урахуванням не тільки інтересів Росії як оновленої держави, що шукає власні ресурси зміцнення державності і національної ідентичності, але й стратегічних завдань, що стоять перед Україною на шляху її власного державо- і націотворення. А це означає, що незважаючи на інформаційно-ідеологічний тиск з боку Росії, Україна має викристалізовувати свою позицію як у межах науково-дослідницької, так і державно-ідеологічної діяльності, що зробить її достойним опонентом у будь-яких дискусіях стосовно історії і перспектив власного політичного і державного розвитку.

Перспективи подальших наукових досліджень

Активне залучення науково-теоретичних розробок вітчизняних фахівців, здатних на основі ґрунтовних і всебічних досліджень відстоювати ідею існування глибоких історичних коренів українського етносу, його самобутньої культури, багатовікової жаги до державного існування та забезпечувати ідеологічні основи розвитку України як незалежної, суверенної держави.

Список літератури

1. Авдеев В. Расология. Наука о наследственных качествах людей. Изд. 2-е дополненное. Серия «Библиотека расовой мысли» / В.Авдеев. – М.: Белые альвы, 2007. – 672 с.
2. Андреева О. Російські міфи про Україну / О.Андреева // Віче. – №12. – 2009. – С. 2-5.
3. Блаватская Е.П. Тайная доктрина / Е.П.Блаватская // Произведения в 3-х томах. – Т.2. – М.: ЭКСМО, 2007. – 944 с.
4. Данилов В. Русь ведическая в прошлом и будущем: Евангелие от Ариев / В.Данилов. – М.: Воля России, 1996. – 178 с.
5. Канигін Ю. Шлях аріїв: Україна в духовній історії людства: Роман-есе / Ю.Канигін. – К.: Арії, 2010. – 528 с.
6. Кара-Мурза С. Оранжевая мина /С.Г.Кара-Мурза, А.А.Александров, М.А.Мурашкин, С.А.Телегин. – М.: Алгоритм, 2008. – 240 с.
7. Самоваров А. Нужно ли нам возвращаться в СССР? Русский проект / А.Самоваров. – М.: Яуза-пресс, 2009. – 320 с.
8. Табачник Дм. О пользе памяти и благодарности / Дм.Табачник // «2000». – 17-23 апреля 2009 года.
9. Тоненкова М.М. Духовные крылья России. Социально-культурные и духовно-сущностные ценности развивающейся России / М.М.Тоненкова. – М.: Амрита-Русь, 2004. – 320 с.
10. Хвойка В. До питання про слов'ян. // Космос древньої України / В.Хвойка. –

К., 1992. – С.57-65.

11. Цегельський Л. «Русь – України і Московщина – Росія». Історико-політична розвідка. – Львів: Априорі, 2007. – 104 с.

12.

http://censor.net.ua/news/201599/rossiyiskiyi_jurnalist_nikakogo_ukrainskogo_gosudarstva_by_t_ne_mojet_v_prirode

В.А.ТАРАН

Запорожский национальный университет, Запорожье

E-mail: apitar@mail.ru

ПЕРСПЕКТИВЫ УКРАИНСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ В КОНТЕКСТЕ УКРАИНО-РОССИЙСКИХ ОТНОШЕНИЙ

Статья посвящена проблеме современного процесса государственного строительства в Украине и той неоднозначной роли, которую играет в этом процессе российский идеологический фактор как составляющая украино-российских отношений.

Ключевые слова: украинская государственность, украинская национальная идентичность, «общерусская» идентичность, идея «кровного братства», украино-российские отношения, государственная идеология, историческая память, национальное строительство.

V.TARAN

Zaporizhzhya State University, Zaporizhzhya

E-mail: apitar@mail.ru

PERSPECTIVE OF THE UKRAINIAN STATE SYSTEM IN THE CONTEXT OF THE RELATIONS BETWEEN UKRAINE AND RUSSIA

The article is devoted by problem of the modern process of state creative in Ukraine and the contradictory role, that plays ideological position of Russia as the part of the relations between Ukraine and Russia.

Key words: Ukraine state system, Ukrainian national identity, "all-russian" identity, idea of "blooded fraternity", relations between Ukraine and Russia, the state ideology, historical memory, the national building.

Стаття надійшла до редколегії 10.09.12

Прийнята до друку 15.09.12